

یادگارهای وزیر متدین و مردمی

■ موضوع: مسجد و مدرسه وقفی میرزا عیسی وزیر
 ■ ویژگی: محل تدریس علمای نامدار

***

محلہ سنگلج در زمان‌های نه‌پنجدان دور مدارس علمیه بسیار زیادی را در خود جای داده بود، اما به دلایل مختلفی بسیاری از آنها تخریب شدند و تعداد اندکی از آنها باقی مانده‌اند. مدرسه میرزا عیسی وزیر، مدرسه میرزا زکی، مدرسه یونس خان، مدرسه حاج عبدالکریم، مدرسه محمد خواجه و مدرسه حاج رجبعلی از جمله مدارسی هستند که دیگر وجود ندارند، اما مسجد و مدرسه عیسی وزیر داستان جالبی دارد.

مسجد و مدرسه میرزا عیسی وزیر که در خیابان وحدت اسلامی (شاهپور، فرمانفرما) قرار دارد در سال ۱۲۶۹ شمسی از ثلث اموال و در زمین وقفی میرزا عیسی وزیر به همت شیخ هادی نجم‌آبادی ساخته شد. نصرالله حدادی، تهران‌پژوه می‌گوید: «میرزا عیسی بعد از پدرش میرزا موسی وزیر، به دستور ناصرالدین شاه بر مسند وزارت طهران نشست. هنوز یک سال از وزارتش نگذشته بود که شاه عازم سفر شد و به سبب اعتمادی که به میرزا داشت، او را پیشکار پسرش کامران میرزا کرد و ریاست خالصجات را هم به او سپرد. در همین سال ایران دچار حطی بزرگی شد، قیمت اجناس بالا رفت و موج نارضایتی‌ها علیه او شکل گرفت. این اوضاع نابسامان باعث شد شاه او را از وزارت طهران عزل کند و در سمت‌هایی دیگر به کار گیرد.»

۲۰ سال بعد دوباره وزارت طهران به او رسید، ولی باز هم اقبال یارش نبود و بیماری و با فراگیر شد. رجال و اعیان برای حفظ جان خود و خانواده‌هایشان تهران را به مقصد روستاها ترک می‌کردند، ولی میرزا عیسی

قدیمی ساخته شده است. مسجد صحنی دارد که شبستان در ضلع شمالی آن قرار گرفته و در ضلع غربی‌اش هم قبر میرزا عیسی وزیر و برادرش واقع شده است. در ضلع جنوبی، غربی و شرقی صحن هم ۱۲ حجره مدرسه قرار داشت که در حال حاضر فقط ۲ حجره از آن باقی مانده، ولی دیگر به عنوان مدرسه علمیه از آن استفاده نمی‌شود.»

این در حالی است که روزگاری فضلا، علما و دانشمندان مشروطه در این مدرسه تحصیل و تدریس می‌کردند. از جمله شاگردان این مدرسه می‌توان به علامه دهخدا، حاج میرزا ابوالفضل نجم‌آبادی، سیدمحمد طباطبایی و ناظم‌الاسلام کرمانی اشاره کرد.

مانند تا به داد مردم برسد. در این حین خودش هم به این بیماری مبتلا شد و از دنیا رفت. به گفته بهراد یعقوبی، تهران‌پژوه، میرزا عیسی قبل از مرگش زمینی را خریداری کرد و از شیخ هادی نجم‌آبادی خواست که با ثلث مالش مسجد، مدرسه و بیمارستانی بنا کند. بنا بر وصیت و وقف‌نامه زمین، شیخ هادی بانی بنای مسجد، مدرسه و امام جماعت آنجا شد. او که از روحانیون بانفوذ دوره ناصری و مظفری بود، به همراه شاگردانش نقش مهمی در انقلاب مشروطه داشت. اکنون این بنا، معماری گذشته خود را از دست داده و دیگر اثری از معماری سنتی آن باقی نمانده است. حمیدرضا نارنجی‌نژاد می‌گوید: «بخش عمده مسجد تخریب و شبستان بزرگی در قسمت فوقانی شبستان

معروف‌ترین تکیه شهر

■ موضوع: حوزة، تکیه و سقاخانه رضاقلی خان
 ■ ویژگی: نویسنده و ادیب قاجاری، بانی ساخت حوزة، تکیه و سقاخانه معروف

***

خاندان هدایت پیش از آنکه به دلیل مناصب سیاسی میان همسایه‌ها و اهالی در محله سنگلج شهرت پیدا کنند به واسطه موقوفاتشان، ساخت حمام، حوزة علمیه، سقاخانه، تکیه و مسجدشان شهرت داشتند. رضاقلی خان، جد بزرگ خاندان هدایت، از اهالی محله چال میدان و هم‌دوره ناصرالدین شاه بود. این مرد به دلیل موقعیت شغلی و اجتماعی‌اش بسیار مورد توجه مسئولان حکومتی و مردم عادی بود. رضا قلی خان هدایت، معروف به لاله‌باشی، از نویسندگان مشهور دوره ناصری است. این نویسنده معروف دوره قاجار که مدتی هم ریاست مدرسه دارالفنون و سفارت ایران در خوارزم و... در عهده‌دار بود، در ۱۸ خرداد ۱۱۷۹ شمسی در تهران متولد شد. به گفته حمیدرضا نارنجی‌نژاد، تهران‌پژوه، رضاقلی خان از ملاکان معروف محله سنگلج بود که در زمان حیاتش علاوه بر مسجد و مدرسه، حمام و سقاخانه هم در این محله برای رفاه اهالی ساخت.

تکیه رضاقلی خان در چهارراه سیروس، روبه‌روی کوچه قدیمی سادات‌آخوی، یکی از معروف‌ترین و باقدمت‌ترین تکایای تهران قدیم در محله سنگلج بود که کنار این تکیه مسجد و سقاخانه و آب‌انبار هم ساخته شد. تکیه رضاقلی خان به اصطلاح امروزی‌ها، یک مجموعه فرهنگی هم محسوب می‌شد و مردم علاوه بر مناسبت‌های مذهبی ایام محرم و صفر در ماه‌های دیگر سال هم از خدمات آموزشی و فرهنگی این مجموعه استفاده می‌کردند. اما این خدمات آموزشی چه بود؟ نارنجی‌نژاد در این باره می‌گوید: «قدیم‌ها در تکیه و مساجد همیشه به‌روی مردم باز بود و به همین دلیل در تکیه رضاقلی خان در اتاق‌هایی که به آنها حجره می‌گفتند، طلاب درس می‌خواندند. درواقع بسیاری از استادان حوزة در همین تکیه در طول سال‌ها به علاقه‌مندان درس دینی آموزش می‌دادند. براساس تقسیم‌بندی‌های دوره‌های آموزشی قدیم، درس اکابر هم در تکیه آموزش داده می‌شد. شب‌ها اتاق‌های تکیه محل امنی برای مسافران و در راه‌ماندگان بود.»

علمای تأثیرگذار انقلاب مشروطه در سنگلج

■ موضوع: روحانیون و استادان مدارس علمیه محله
 ■ ویژگی: حضور چهره‌های دینی در محله

***

علما و فضایی نامداری زینت بخش حوزة‌های علمیه و مدارس دینی و هویت محله سنگلج بودند که از جمله آنها می‌توان شیخ هادی نجم‌آبادی، سیدمحمد طباطبایی سنگلجی و فرزندش سیدابوالقاسم طباطبایی و ناظم‌الاسلام کرمانی را نام برد. همچنین برخی از این علما، بنا به منابع تاریخی از جمله طهران قدیم نوشته نصرالله حدادی و علمای دارالخلافه اثر بهراد یعقوبی، نقش بسزایی در شکل‌گیری انقلاب مشروطه داشتند.

شیخ هادی نجم‌آبادی: شیخ هادی نجم‌آبادی که از روحانیون بانفوذ دوره ناصری و مظفری بود، به همراه شاگردانش نقش مهمی در انقلاب مشروطه داشت. شیخ هادی بعد از ترور ناصرالدین شاه به‌دست میرزا رضا کرمانی، تنها کسی بود که برای میرزا مراسم ختم گرفت. میرزا محمد خان قزوینی در حاشیه کتاب انقلاب ایران درباره‌اش نوشته است: «او مطلقاً فسادناپذیر بود و هیچ‌گاه دیناری از کسی قبول نمی‌کرد.»

شیخ محمدصادق طهرانی: شیخ محمدصادق طهرانی، فقیه برجسته و برادرش ملا محمد طهرانی، از مدرسان بنام مدرسه معیرالممالک بودند و طلاب بسیاری از محضرشان استفاده می‌کردند.

خانه شیخ هادی نجم‌آبادی در خیابان شیخ هادی

شیخ مهدی عبدالرب‌آبادی: شیخ مهدی عبدالرب‌آبادی، مشهور به شمس‌العلماء از مؤلفان نامه دانشوران ناصری، در مدرسه معیرالممالک درس خوانده بود و بعدها در همان جا به تدریس پرداخت.

سیدمحمد طباطبایی سنگلجی: وی یکی از مدرسان مدرسه حاج رجبعلی و میرزا عیسی وزیر و از رهبران اصلی مشروطه در تهران بود.

غلامحسین بروجرودی: وی در بروجد به دنیا آمد و در همان جا تحصیل کرد. سپس عازم قم شد و از آنجا به تهران آمد و در مدرسه میرزا عیسی وزیر (شیخ هادی) سکونت گزید. او از مکتب درس عالمان استفاده برد و در همانجا مشغول تدریس شد. از شاگردان ایشان می‌توان به علی‌اکبر دهخدا اشاره کرد.

سیدابوالقاسم طباطبایی: سیدابوالقاسم فرزند سیدمحمد طباطبایی بود که کنار پدر در مدرسه میرزا قلی مشغول تدریس شد.

ناظم‌الاسلام کرمانی: او در مدرسه حاج رجبعلی و میرزا عیسی وزیر و رضاقلی به تدریس پرداخت. ناظم‌الاسلام نویسنده کتاب «تاریخ بیداری ایرانیان» بود که در آن، به وقایع تاریخ مشروطه می‌پردازد.

در کتاب مساجد دارالخلافه نام روحانی دیگری به نام شیخ مرتضی هم آمده است. شیخ مرتضی نیز از مدرسان مدرسه رضاقلی بود که فقه و اصول درس می‌داد و تلاش بسیاری برای رونق دوباره مدرسه کرد، اما موفق نشد.